

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ДИСБАЛАНСУ

У даній статті обґрунтовується значення та особливості державної політики регіонального розвитку в умовах посилення дисбалансу між розвитком окремих регіонів. Досліджено основні причини нерівномірного розвитку та економічної відсталості окремих регіонів, а також розглянуто основні принципи, на яких базується державна політика регіонального розвитку в Україні на сучасному етапі.

В данной статье обосновывается значение и особенности государственной политики регионального развития в условиях усиления дисбаланса между развитием отдельных регионов. Исследованы основные причины неравномерного развития и экономической отсталости отдельных регионов, а также рассмотрены основные принципы, на которых базируется государственная политика регионального развития в Украине на современном этапе.

In this article the importance and features of the state policy of regional development under increasing imbalance between the development of individual regions. The basic causes of uneven development and underdevelopment of certain regions, and discusses the basic principles underlying public policy of regional development in Ukraine today.

Ключові слова: політика регіонального розвитку, соціально-економічні нерівності, циклічні кризи, галузева диверсифікованість.

У сучасних умовах розвитку ринку та стабілізації державних економічних процесів створення політично стабільного суспільства та стійко зростаючої національної економіки країни неможливо без розв'язання проблем поступового та рівномірного регіонального розвитку. Для забезпечення ефективного механізму взаємодії з питань розвитку міжнародного співробітництва, розширення інтеграційних процесів на державному і місцевому рівнях особливу увагу слід приділити саме структурним змінам на рівні регіонів.

Проведення масштабних економічних реформ в Україні потребує забезпечення економічного і соціального розвитку держави в принципово нових умовах, що і зумовило актуальність даної статті. Відтак, державна регіональна політика повинна спрямовуватись на забезпечення розвитку економіки регіонів, подолання міжрегіональних диспропорцій та розв'язання основних соціальних проблем шляхом визначення ефективних механізмів комплексного управління соціально-економічним розвитком регіонів, удосконалення державного регулювання у цій сфері, спрямованого на раціональне використання наявного економічного потенціалу і місцевих конкурентних переваг, стимулювання міжрегіонального і міжнародного співробітництва тощо [1].

Серед відомих науковців особливу увагу на процес планування виставкової діяльності звертали такі вчені, як: В.Швець, І.Альошина, В.Петелін, В.Крецман, Е.Стровський, Д.Фролова, та ін. Метою дослідження є визначення принципів організації ефективної державної регіональної політики розвитку на сучасному етапі. Серед головних завдань, спрямованих на досягнення поставленої мети, було: обґрунтування значення та особливостей державної політики

регіонального розвитку; дослідження основних причин нерівномірного розвитку та економічної відсталості окремих регіонів; визначення принципів, на яких базується державна політика регіонального розвитку в Україні.

Об'єктом дослідження є процеси, які визначають необхідність державного регулювання регіональної політики, яка б дозволила забезпечити їхній ефективний розвиток. Предмет дослідження – особливості та принципи планування такої політики.

В Україні за умов гострого дефіциту інвестиційних ресурсів практично в усіх регіонах відбувається розмивання меж між проблемами власне регіональної політики та питаннями національного економічного розвитку, у т.ч. з урахуванням інтересів регіонів взагалі.

Стосовно окремих регіонів України можна говорити про те, що все частіше відчувається посилення дисбалансу в рівнях розвитку регіонів України у різних вимірах (центр – периферія, схід – захід, місто – село).

Наявність територій, які тривалий час перебувають у глибокій депресії, необхідність розв'язання певних регіональних проблем, як-то реструктуризація підприємств у старопромислових районах, підвищення ефективності виробництва в сільських регіонах, надання допомоги прикордонним територіям тощо, вимагають здійснення виваженої регіональної політики держави.

Як правило, основними причинами нерівномірного розвитку та економічної відсталості окремих регіонів служать:

- тривалі циклічні кризи надвиробництва;
- ламання виробничої й господарської структур;
- низький рівень галузевої диверсифікованості й залежність від зовнішніх ринків, у тому числі зарубіжних;
- невідповідність факторів виробництва вимогам сучасного НТР;
- несприятливі природні й кліматичні умови, екологічні катастрофи й стихійні лиха;
- історичні й соціокультурні особливості, пов'язані, зокрема, з концентрацією корінного населення;
- несприятливі демографічні тенденції (наприклад, швидке скорочення чисельності населення).

Нерівномірність регіонального розвитку і рівня життя населення створює передумови для соціальної напруги в суспільстві, загрожує територіальній цілісності країни, стримує динаміку соціально-економічних показників, уповільнює ринкові перетворення та знижує їх ефективність.

Відтак, основною метою регіональної політики вважаємо зведення до мінімуму нерівностей, які створюють ґрунт для виникнення соціальних конфліктів, заважають соціально-економічному розвитку держави загалом або її частин, чи груп держав (наприклад, країн – членів певної міжнародної організації).

Така спрямованість розвитку потребує нових підходів до використання економічного, людського та природно-ресурсного потенціалу регіонів, що забезпечить досягнення якісно нового рівня ефективності і

конкурентоспроможності економіки та життя населення, дасть можливість забезпечити динамічний збалансований розвиток країни в цілому, наблизити рівень життя до європейських стандартів та створити умови для посилення економічної активності в усіх регіонах країни, що сприятиме поступовому пом'якшенню міжрегіональних диспропорцій, зменшенню ризиків утворення депресивних територій та захистить суспільство від значних витрат на відновлення належних умов їх життєдіяльності [1].

Кожна держава виробляє й імплементує національну регіональну політику, спрямовану на максимально можливе вирівнювання рівнів економічного і соціального розвитку регіонів країни. Традиційно це здійснюється шляхом перерозподілу ресурсів від заможних регіонів на користь регіонів з нижчим рівнем розвитку або депресивних.

Як правило, для розв'язання регіональних проблем використовують засоби двох типів:

по-перше, покращення інфраструктури та підвищення рівня соціального і культурного розвитку регіонів, що відстають за низкою параметрів (соціальних, економічних та ін.);

по-друге, широке застосування економічних стимулів (субсидій, податкових пільг тощо), що мають сприяти залученню в проблемні регіони приватних інвестицій або стримувати диспропорційний розвиток успішних регіонів [2, с.25].

За словами В. Керецмана, відсутність зваженої регіональної політики веде до дезінтеграції будь-якої країни, що є особливо небезпечним чинником для держав з нетривалою історією демократичного розвитку [3].

В Україні впродовж десятиліття незалежності регіональна політика не належала до пріоритетів внутрішньої політики держави, що означало, в свою чергу, відсутність структурованого й ефективного регіонального управління. Сучасний етап державотворення дозволяє і вимагає законодавчого закріплення нової стратегії регіональної політики і формування нової системи регіонального управління.

В умовах, коли відмінності в можливостях самостійного розвитку є дуже глибокими, а основний прибуток утворюється переважно в центральних регіонах, тільки держава може раціонально перерозподіляти прибуток між регіонами та галузями і тим самим стимулювати економічний розвиток держави загалом та допомагати проблемним регіонам. Реалізація регіональної політики потребує оптимізації механізму, визначення та дотримання основних принципів її здійснення.

Розглянемо основні принципи, на яких базується державна політика регіонального розвитку в Україні на сучасному етапі [4].

1. Принцип плановості. Даний принцип передбачає, що політика регіонального розвитку повинна здійснюватись на основі взаємопов'язаних довгострокових та середньострокових стратегій, планів та програм розвитку як на державному, так і на адміністративно-територіальному рівні. Цей принцип також передбачає щорічне планування необхідних витрат державного та

місцевих бюджетів на забезпечення стабільності та синхронізації в політиці розвитку регіонів.

2. Принцип вибірковості. Згідно з цим принципом, стратегічні (фінансові, матеріальні, адміністративно-управлінські, людські та ін.) ресурси концентруються на певних територіях, встановлюється ієрархічність пріоритетів відповідно до сформульованих цілей, визначаються вимоги до економічної ефективності їх використання, з подальшим посиленням інноваційної активності в інших регіонах. Такий підхід передбачає певну диференціацію надання державної підтримки регіонам з урахуванням їх потенціалу, рівня економічного та соціального розвитку території.

3. Принцип синергії. Передбачається синхронне проведення низки реформ, що впливають на соціально-економічний розвиток регіонів, узгодження пріоритетів та дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо регіонального та місцевого розвитку. Також передбачається тісна співпраця між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, суб'єктами господарювання.

4. Принцип єдності. Передбачається забезпечення:

- суспільної єдності, яка полягає у зменшенні відмінностей між окремими регіонами у використанні людських ресурсів та рівні життя населення;
- економічної єдності, яка полягає у зменшенні відмінностей в економічному розвитку між регіонами;
- просторової єдності, яка полягає у створенні інфраструктурних умов для розвитку периферійних регіонів.

Досягнення єдності в усіх трьох вимірах є однією із цілей регіонального розвитку та регіональної політики.

5. Принцип децентралізації – розподілу владних повноважень, за якими місце надання адміністративної (управлінської) послуги максимально наближено до її безпосереднього споживача з урахуванням повноти надання належної якості послуги шляхом концентрації матеріальних і фінансових ресурсів на відповідному територіальному рівні управління.

В умовах гострої конкуренції між регіонами за нові інвестиції (включаючи іноземний капітал) регіональна політика соціально-економічного розвитку повинна бути спрямована на забезпечення регіонів інструментами державної підтримки, завдяки яким вони зможуть бути конкурентоспроможними на ринку інвестицій. Створення такої системи потребуватиме як прямої фінансової підтримки з державного бюджету, так і створення загальнонаціонального сприятливого інвестиційного клімату.

Проаналізувавши основні положення Постанови Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. № 1001 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року», ми дійшли висновку, що державна підтримка соціально-економічного розвитку регіонів повинна здійснюватись за такими основними напрямками:

1. Розвиток інвестиційно-інноваційної діяльності у регіонах.

Інструменти державної підтримки та розвитку, які використовуються у цьому напрямі, можуть включати:

- збільшення обсягу інвестицій в основні сфери економіки регіонів, які визначають стратегічні пріоритети їх розвитку;
- підтримку інвестиційних проектів, що використовують сучасні енергозберігаючі технології та не забруднюють навколишнє природне середовище;
- підтримка малого та середнього бізнесу;
- створення умов для спрямування інвестиційних коштів у високотехнологічні сфери виробництва та на кадрове забезпечення інноваційної діяльності;
- концентрацію фінансових та інтелектуальних ресурсів для здійснення заходів за визначеними державою пріоритетними напрямками інноваційного розвитку;
- проведення конкурсів вітчизняних інновацій та венчурних ярмарків з метою забезпечення інвестування насамперед найбільш перспективних інноваційних проектів;
- розвиток ринку фінансових послуг, формування мережі регіональних фондів підтримки підприємництва, посилення мотивації місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо створення сприятливого клімату для малого та середнього стимулювання інноваційної спрямованості розвитку підприємництва, венчурного бізнесу, запровадження ефективного механізму правової, фінансової, організаційної, кадрової та освітньої підтримки перспективних інноваційних проектів.

2. Розвиток регіональної інфраструктури.

Даний напрям розвитку передбачає:

- розвиток інфраструктури підтримки підприємництва: бірж, виставкових залів, бізнес-інкубаторів, центрів бізнесу, промислових парків, створення умов для сприяння створенню та активізації діяльності підприємств (включаючи малі та середні) на певній території (облаштування території, модернізація та розбудова виробничих приміщень), об'єктів сфери послуг;
- розвиток виробничої та соціальної інфраструктури регіонального загальнодержавного і міжнародного значення.

Підтримка розбудови та модернізації виробничої та соціальної інфраструктури в рамках реалізації політики регіонального розвитку спрямовуватиметься на: розвиток транспортно-дорожнього комплексу на довгострокову перспективу на основі комплексного розв'язання проблеми збалансованого розвитку залізничного, авіаційного, автомобільного, морського та річкового транспорту і дорожнього господарства, міських транспортних систем та мультимодального транспорту як основного елементу розвитку внутрішнього потенціалу держави і регіонів та підвищення рівня мобільності населення; реформування житлово-комунального господарства шляхом поглиблення демонополізації, створення конкурентного середовища на ринку житлово-комунальних послуг, залучення у цю сферу приватного капіталу,

впровадження систем управління якістю житлово-комунальних послуг.

3. Розвиток людського потенціалу.

Поліпшення якості людських ресурсів є запорукою динамічного розвитку як окремих регіонів, так і національної економіки загалом. Реалізація зазначеного пріоритету передбачає:

- створення механізму запобігання зростанню безробіття;
- запровадження механізмів легалізації зайнятості;
- створення привабливого ринку праці, стимулювання зворотних процесів зовнішньої трудової міграції шляхом збільшення кількості робочих місць, передусім у виробничій сфері, стимулювання самозайнятості населення та розвитку малого підприємництва;
- розширення переліку послуг із працевлаштування (навчання і перепідготовки спеціалістів, насамперед у сфері інноваційної діяльності).

Реалізація такої політики розвитку людських ресурсів повинна здійснюватись з урахуванням регіональних особливостей демографічної ситуації, рівня зайнятості населення та його життя, що сприятиме створенню нових робочих місць, насамперед у сфері розвитку інновацій, перекваліфікації вивільнених працівників, поліпшенню соціально-трудова відносин між роботодавцями та найманими працівниками.

Крім вищезазначених напрямків державної підтримки соціально-економічного розвитку регіонів, доцільно розглянути модель стимулювання розвитку регіонів, яку пропонує В. Швець. Така модель, на думку автора, повинна передбачати:

- концентрацію обмежених державних ресурсів на розв'язання регіональних проблем з урахуванням пріоритетів просторового розвитку держави та завдань регіонального розвитку, що формулюються місцевими органами влади;
- забезпечення стабільності відносин між місцевими і центральними органами виконавчої влади щодо питань регіонального розвитку;
- запровадження принципу додатковості, коли державні ресурси для розв'язання регіональних проблем розвитку розглядають як додаткові до ресурсів, що акумулюються регіоном самостійно;
- установлення правової відповідальності як уряду, так і місцевих органів влади за виконання взятих ними зобов'язань щодо регіонального розвитку;
- запровадження партнерських, рівноправних відносин між центральним урядом та місцевими органами самоврядування у справі спільного вирішення завдань регіонального розвитку;
- стимулювання регіональних органів влади для ефективного використання коштів з метою розвитку місцевих бюджетів;
- координацію діяльності центральних і місцевих органів влади з розв'язання проблем регіонального розвитку;
- визначення фінансового механізму стимулювання регіонального розвитку в умовах жорстких бюджетних обмежень [5].

Звичайно, проводячи дослідження соціально-економічного становлення

регіонів як фактора розвитку національної економіки, неможливо оминати такий аспект, як міжрегіональне співробітництво (насамперед йдеться саме про економічні та соціальні зв'язки між регіонами в межах національної економіки).

Розвиток міжрегіональних економічних зв'язків забезпечить не тільки цілісну співпрацю між перспективними та проблемними регіонами, допоможе стабілізувати соціальну ситуацію та зміцнить конкурентні позиції регіонів на внутрішньому ринку, але й підвищить роль регіонів у міжнародному (транскордонному) співробітництві.

Зазначимо, що складовими міжрегіональних відносин є економічне, торговельне, науково-технічне, інформаційне, культурне співробітництво. Сам процес зміцнення міжрегіональних господарських зв'язків на основі поглиблення регіональної і галузевої спеціалізації дає змогу повною мірою розкрити і задіяти внутрішній потенціал територій, а також забезпечити здійснення інтеграції регіонів України в єдиний національний економічний комплекс.

За таких умов міжрегіональна економічна інтеграція потребує реалізації відповідної державної політики, розроблення заходів, виконання яких сприятиме взаємовигідному співробітництву регіонів, розвитку внутрішнього ринку та виходу на зовнішній (міжнародний) ринок.

Особливим напрямком розвитку в даному напрямку є органічне поєднання інтеграційного руху з вирішенням завдань щодо розширення добросусідських відносин з усіма країнами шляхом запровадження механізму взаємовигідного співробітництва прикордонних територій та розвитку транскордонної співпраці на нових засадах як фактора, що сприяє інтеграції України до Європейського Союзу.

Загалом, реструктуризація економічної бази окремих регіонів і створення умов для диверсифікації на новій технологічній основі дасть змогу підвищити продуктивність сфер економіки у регіонах та підтримати нові види діяльності, що сприятиме підвищенню рівня зайнятості населення.

Економічне зростання національної економіки, структурні зміни та активізація міжнародних контактів сприяють розвитку сектору послуг, розбудові та модернізації інфраструктури, що, в свою чергу, сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності регіонів.

Ефективний розвиток зв'язків між регіонами, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, можливий лише за умови взаємного бажання та докладання зусиль учасниками такого процесу, а також необхідної державної підтримки.

Процес становлення і розвитку міжрегіонального співробітництва потребує об'єктивного аналізу й оцінки економічного, соціального, культурного потенціалу кожного регіону (учасника), виявити взаємні інтереси суб'єктів господарювання та розташованих у них територіальних одиниць. Важливо знайти оптимальне поєднання загальнонаціональних і регіональних інтересів, визначити пріоритети стабілізації й прискорення загальноекономічного

зростання та необхідності зближення міжрегіональних відмінностей в умовах життєдіяльності населення.

Розвитку міжрегіонального економічного співробітництва сприятиме виконання заходів щодо:

- розроблення спільних інвестиційних проектів, регулярного обміну інформацією про потреби суб'єктів господарювання в інвестиціях;
- об'єднання зусиль, спрямованих на створення національної мережі міжнародних транспортних коридорів;
- проведення наукових досліджень і соціологічних опитувань із зазначеної проблематики, проведення конференцій, семінарів, зустрічей, засідань за круглим столом та інших організаційних заходів для прийняття узгоджених рішень.

Звичайно, основним критерієм ефективного розвитку та взаємодії між регіонами буде ефективне використання природно-ресурсного, демографічного, виробничого і науково-технічного потенціалу з метою вирішення питань комплексного розвитку територій, оскільки інтеграція України в європейські структури, згідно з пріоритетними напрямками співпраці між Україною та Європейським Союзом та стратегією інтеграції України до Європейського Союзу, потребує поступового залучення до інтеграційного процесу не лише центральних органів виконавчої влади, а й регіонів.

Список використаних джерел:

1. Державна програма економічного і соціального розвитку України на 2012 рік [Електронний ресурс] : концепція Кабінету Міністрів України від 21 березня 2011 р. №219. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
2. Прокопенко Л.Л. Розвиток регіонального співробітництва України в контексті європейської інтеграції [Електронний ресурс]: монографія / Л.Л. Прокопенко, О.М. Рудік, І.Д. Шумляєва; за заг. ред. Л.Л. Прокопенка. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2008. – 132 с. – Режим доступу : http://www.dridu.dp.ua/institut/kafedra/vidannya_pei/Monografia.pdf
3. Керецман В. Проблеми формування регіональної політики та регіонального управління в Україні [Електронний ресурс] / В. Керецман. – Режим доступу : <http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:kCwE0bCDKAJ:univ.uzhgorod.ua/old/science/idurr/kerecman.doc>
4. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лип. 2006 р. № 1001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
5. Швець В.Я. Концептуальні підходи до вдосконалення системи міжбюджетних трансфертів / В.Я. Швець // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 23-31.